

“YAZMAK BİR YANIYLA İFŞA ETMEK DEMEK...”:

ELİF ŞAFAK İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Songül Tuncalı-Burcu Yankın

Ağustos 2006, İstanbul

Baba ve Piç adlı kitabında "basın yoluyla Türklüğü aşağıladığı" gerekçesiyle Türk Ceza Kanunu'nun 301'inci maddesinden yargılanan ve Eylül 2006'daki ilk duruşmada "suç unsuru oluşmadığı ve yeterli delil bulunamadığı" gerekçesiyle beraat eden yazar Elif Şafak'la duruşma öncesinde Ağustos 2006'da e-posta yoluyla görüştük. Roman karakterlerinin ağızından yapılan alıntılarla roman yazarına dava açılan, kurguyla gerçeğin ayırdına varamayanların açtıkları davalar yüzünden toplumsal barışa katkıda bulunmayı amaçlayan bir kitabın, amacının tam aksine, düşüncelerin bir kez daha suç sayılmasına araç olarak gündeme getirildiği, ulusal ve uluslararası kamuoyunda utanç verici tartışmalara sahne olan bir ülkede, "yazar olmak" bazıları için maalesef hâlâ zorlu bedeller ödemeyi gerektiriyor. Biz de tüm bu tartışmaların gölgesinde, yazar Elif Şafak'la ağırlıklı olarak, yazarlık, düşünsel/ edebi bir kaynak olarak feminizm, toplumsal cinsiyet meselesi ve bunun eserlerindeki tezahürü, edebi kalemin cinsiyeti, roman karakterleri, kadın olmasının yazarlığı ve üslubu üzerindeki etkileri ve dile yaklaşımı eksenlerinde bir söyleşi yaptık.

Feminizmin düşünce sistematizmasını oluşturan sayısız unsurdan biri olduğundan ve feminist okumaları diğer kaynaklarla harmanladığınızdan bahsediyorsunuz. Bu anlamda feminizmi düşünsel/ edebi bir kaynak olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

II. Dalga feminizm kendi içinde son derece dallı budaklı bir literatür ve bu literatürün bizlere bıraktığı entelektüel ve aktivist mirasla yakından ilgileniyorum. Bu ilginin bir ayağı akademik, bir ayağı edebi. Master'ı Kadın Çalışmaları alanında tamamladım ve doktora sonrası ABD'de gene bu dalda dersler verdim. Disiplinlerarası akademik çalışmalardan hep beslendim. Sadece Kadın Çalışmaları değil, son derece yeni dallar olan *Queer Studies*, *LGBT Studies* de buna dahil. Feminizmi çok farklı seslerden müteşekkil, yer yer son derece sorunlu, yer yer özgürleştirici ve "göz açıcı", her halükârda dinamik ve devingen bir düşünsel kaynak olarak görüyorum. Bu seslerin hepsiyle uyuşmanız gerekmez; tam tersine, feminizm kendi kendini eleştirebilmesine çok şey borçlu.

Romanlarınızda giderek güçlü kadın karakterlerin ön plana çıktığına tanık oluyoruz. Med-Cezir'de ise kadın temasının geniş yer tuttuğunu, 3-4 sene önceki söyleşilerinizdeki tavrınıza nazaran feminist kelimesini içiniz daha rahat şekilde kullandığınızı görüyoruz. Bize bu değişiklikten bahseder misiniz?

Evet, ilk bakışta böyle görülebilir. Mesela *Baba ve Piç* bir kadınlar kitabı; ama ben kahramanlar yaratmaya inanmıyorum. Benim roman karakterlerim kahraman değiller. Hepsi arızalı, yaralı, sancılı tipler, benim gibi, bizim gibi. O yüzden karakterleri idealize etmekten yana değilim, ne adına olursa olsun. Mükemmel kadınları son derece can sıkıcı buluyorum. Bu tür insanların yanında hep iğreti hissedirim kendimi. Beni cezbeden hep arızalar olmuştur, marazlar ve yaralar... bunları daha hakiki buluyorum, daha derinlikli. Damı akmayan, yalpalamayan, her şeyi tıkr tıkr yapan kadınlardan çok iyi diktatör olur.

Feminizm kelimesine gelince; çocukluğumdan itibaren bu konulara bir parça daha duyarlı oldum sanıyorum, zira bir aile ortamında büyümedim ve dul bir anne tarafından yetiştirildim. Onu gözlemlemek, bu toplumun tek başına bir kadına nasıl baktığını irdelemek zaten başlı başına bir zemin sağlıyor size. Feminizmle aram hep iyi oldu, benim derdim feministlerle, yani kimi feministlerle. Pek çok feminist ile anlaşamadığımı, uyuşamadığımı gördüm geçmişte; özellikle aktivizm ile ilgileniyorsanız, yani sadece teori değil pratik de önemli ise sizin için, bu önem kazanıyor.

Romanlarınızda sizin deyiminizle “hayatla ilişkisi pürüzlü” kişiler genellikle önemli karakterleri oluşturuyor: doğuştan hünsa bir karakter, dinsel azınlıklar, şişmanlar, cüceler, eşcinseller, tecavüze uğramışlar, enseste maruz kalmışlar, piçler... Bu insanlarla aranızdaki ruhdışlığın onları anlatabilmenize yardım ettiğini söylüyorsunuz. Kadın olmanın, bu anlamda, bu ruhdışlığı sağlayan etmenlerden biri olduğunu düşünüyor musunuz?

Elbette. Ama ben aynı zamanda edebi kalemin “biseksüel” olması gerektiğine inanıyorum. Bu anlamda bir “kadın yazını”ndan değil, cinsiyet rollerini ve hudutlarını aşmayı ve harmanlamayı hedefleyen bir biseksüel yazından yanayım. Öte yandan kadın yazarlar erkek yazarların maruz kalmadığı bir sürü önyargıya maruz kalıyor ve uzun vadede daha derin bedeller ödemek durumunda kalıyorlar. Ne var ki çok bedel ödeyen insanlar bazen sirkeleşir, katılaştır. Kendileri de başkalarına karşı önyargılı hale gelir. Yani kendisine yapılanı başkasına yapar. Benzer şekilde, kendisi bu sistemden zarar gören kadın yazar, “ben önyargılardan çok çektim, benden sonra gelenler aynı şeyleri yaşamassın bari” diyeceği yerde, tam tersine zincirin bir halkası oluyor, o da başka kadın yazarlara aynı önyargılar ve sertlikle yaklaşıyor.

Romanlarınızda hasta, sorunlu veya çocukluğa atfedilen naifliği kıran çocuklar çıkıyor karşımıza. Ya da çocuklarına bizlere öğretilenden farklı yaklaşabilen anneler (Mahrem, Bit Palas, Baba ve Piç)... Bunlar, yüceltilen

masum çocuk imgelerine veya kutsallaştırılan anne-çocuk ilişkisine karşı bir tavır olarak okunabilir mi?

Böyle düşünmedim hiç ama haklı olabilirsiniz. Çocukluk denince “masumiyet” anlamıyorum ben. Hele hele anneliğin bu kadar kutsallaştırılmasını, yüceltilmesini ve kadınların “annelik” üzerinden kıymet ya da paye almasını başlı başına sorunlu buluyorum.

Bazı karakterlerinizin (Sidar, Şişko...) roman içinde uzunca bir süre cinsiyeti anlaşılmıyor. Bu, bilinçli olarak tercih ettiğiniz bir şey mi?

Evet, bilinçli bir tercih. Seviyorum cinsiyetler arası hudutları bulandırmayı. İlk romanım Pinhan bunun en somut örneği olsa gerek. Pinhan hünsa, yani hermafrodit bir karakter mesela, her iki cinsiyeti de içinde barındıran.

Romanlarınızda kadınlara bahsettiğiniz doğüstü güçlerin kaynağı ne? Büyücülük, cinlerle işbirliği, kâhinlik... Özellikle Araf romanınızda Gail'in ağzından kadın ve din ilişkisine dair farklı yorumlar duyuyoruz. Tüm bunlarda kadın kültürüne özgü olarak sahiplendiğiniz neler var?

Kadınların din ve ruhaniyet ile ilişkilerini ilginç bulmuşumdur hep. Kadınlar çok dindar olur. Koyu Katolik, koyu Müslüman, koyu Yahudi... kadınlar sürdürüyor tektanrılı dinleri. Kadınların dindarlığını bir romancı olarak da ilginç buluyorum. Bir de ruhaniyet var ki o daha başka bir konu. Batıl inançlar, irrasyonel... anneannemden devraldığım ve sevdiğim bir kültür.

İstanbul'u bir kadın karakter olarak okuyoruz Bit Palas'ta. Sizce de öyle mi? (Öyleyse) Neden?

Öyle, dişi bir karakter. Öyle sessiz sedasız bir dişi değil, hem kaltak hem şefkatli. İstanbul şehri ile aramda yıpratıcı bir aşk var. Ne onunla olabiliyorum ne onsuz. Uzaklaşınca özlüyorum, koşa koşa geri dönüyorum. Fazla içine çekilince bunalıyorum, muhakkak uzaklaşma ihtiyacı duyuyorum. Seneler var ki bu böyle.

Mahremiyet, romanlarınızda sıkça değindiğiniz bir konu. Pinhan'da, saklanan ikibaşlılığın ortaya çıktığı; Mahrem'de, görülmemesi gerekenin görüldüğü; Bit Palas'ta, evde gizlenen çöplerin yakalandığı; Baba ve Piç'te, sır olarak taşınan babanın meydana çıktığı noktalar, romanlarınızda hep bir çözüm bölümüne, sırrın faş olmasıyla beraber zirveye çıkan yüklerin boşalmasına denk düşüyor.

Mahremiyetin bozulması ile yazma eylemi (ve sonucundaki kamusallaşma) arasındaki ironik ilişki hakkında ne düşünüyorsunuz?

Doğru, bu dinmeyen bir çelişki benim için. Bir yandan saklanmayı seviyorum, perde çekmeyi. Öte yandan yazmak bir yanıyla ifşa etmek demek. Zaman zaman istiyorum ki ben görünmez olayım ama romanlarım görünür olsun. Bence kadın yazarlar bu “görünürlük” meselesini erkek yazarlardan daha çok düşünmek zorundalar. Kadınsılık tanımı zaten toplumsal ve kültürel olarak belirlenen bir tanım. Yani doğuştan gelen bir şey değil, sonradan edinilen, sonradan şekillenen bir öğreti. Bu yüzden farklı toplumlarda, farklı tarihsel dönemlerde farklı kadınlık ve kadınsılık tanımları olabiliyor. Bence biz kadınsılık ile entelektüel olmayı bir arada düşünmüyoruz. Eğer bir kadın beyni ile ön plana çıkmak istiyorsa, evvela kadınsılığını öldürmeli. Bu da iki yolla olur: ya kendini cinsiyetsizleştirecek –daha erkeksi, daha az kadınsı görünecek- ya da bir an evvel yaşlanacak. Yaşlılık da kadın yazarlara epey bir saygı halesi kazandırıyor. Ama gençseniz, kadınsanız, yazarsanız ve kadınsılığınızı ya da cinselliğinizi öldürmüş gibi görünmek istemiyorsanız daha çok önyargı ile karşılaşılıyorsunuz.

Günümüzde kadınların kalemleriyle var olmasının önündeki engellerin neler olduğunu düşünüyorsunuz? Size göre bu engellerin edebiyat ve düşünce tarihimizde ne tür kökleri var?

Bence bu memleketin yazarlarının, bilhassa kadın yazarlarının apolitik olmak gibi bir lüksü yok. Estetik ile siyaset arasındaki ilişki beni hep çeker. Bu yüzden doktoramı Siyaset Bilimi’nde tamamladım. Siyaset Felsefesi beni cezbediyor. Tavır koymak demek daha adil bir yaşam istemek, haksızlıklara karşı çıkmak demektir, başkasının acısına seyirci kalmamak demektir. Bu isteği kendimize çok mu göreceğiz?

Tarihin alternatif yollarla aktarımına tanık oluyoruz Baba ve Piç’te. Araf’ta bu aktarım 87 parça porselen eliyle oluyor. Son romanınızda, erkeklerin, her iki ailede de ortadan kaybolmasıyla kadınlardan kadınlara aktarılan, her iki ailede de farklı ve bir o kadar ortak motif var, ki bunlar da daha çok mutfağın taşıyıcılığını yaptığı motifler. Niçin mutfağı tercih ettiniz?

Mutfak ve yemek kültürü muazzam bir hazine, bilhassa milliyetçi söylemleri aşmak için. Türk ve Ermeni kadınların şimdiye kadar üretilen hamaset söyleminden uzak başka bir söylem geliştirebileceklerine inanıyorum. Hem Türk, hem Türkiye Ermenisi hem diaspora Ermenisi pek çok kadınla konuştum yazarken. Bu iki kesim arasında önemli algı ve bilgi farklılıkları da var elbette. Ben bu romanı yazarken pek çok ailenin evine davet edildim, hayat hikâyelerini

araştırdım, yemeklerini yedim, gündelik hayatlarını gözleme imkânı buldum. Bana güvenen ve benimle aile hikâyelerini paylaşan bunca insana çok şey borçluyum. Ama aynı zamanda Türk-Müslüman ailelerin hikâyelerini de topladım. Her ikisi de sızdı romana. Tehciri bizzat yaşamış kuşaktan geriye çok az insan kaldı. Ama geçmişte onlarla yapılmış mülakatları, sözlü tarih çalışmalarını izledim kaset kaset. Torunları ve çocuklarıyla konuştum. Kendi yazdıkları kitapları, anıları ve mektupları okudum. Epey bir sözlü ve yazılı kültür araştırması eşlik etti bu romana.

Baba ve Piç romanında -en az- iki boyutta okunabilecek bir hikâyeyi okuyoruz. Piç, özelde Asya'nın kimliğinin bir parçası ve ensest, romanın en etkileyici temalarından biri olmasına rağmen, piçlik daha çok Türkiye'nin hafızasızlığının, kimiksizleştirme politikalarının bir sembolü olarak ön plana çıkarıldı medyada. Bu anlamda "piç" temasının önemli boyutlarından birinin, diğerinin gölgesinde kaldığını söyleyebilir miyiz?

Türkiye her alanda "Baba" arayışında olan, her sahada Baba ihtiyacı duyan bir toplum. Bu edebiyatta da böyle, siyasette de sporda da. Ben de o egemen "baba" kurgusunu tersine çevirmek, yanına PİÇ'i ekleyerek alaşağı etmek istedim. Öte yandan piç kelimesinin ikincil bir anlamı var, doğru. Bilhassa bu yan anlamını düşünerek kullandım. Zira romanda anlatılan Asya'ya çok uygun bir kelime bu anlamda, o da ana gövdeden umutsuzca sapmaya çalışan bir sürgün dalı. Ama bizde daha çok PİÇ kelimesinin birincil anlamı üzerinde duruldu. Hatta bundan çok rahatsız olanlar oldu. Oysa tuhaf olan, kitapta piç kelimesi görmeye tahammül edemeyen insanların kendi gündelik hayatlarında bu kelimeyi gayet rahat kullanıyor olmaları!

Bu sembolleştirmelerden biri de bir Türk'ün kardeşine tecavüz etmesinin barbar Türk imgesini yeniden ürettiği, romana ajitatif bir mesaj kattığı yönündeki bir eleştiride yer alıyor mesela. Baba ve Piç'in sembolik okumasını öne çıkaran uç yorum... Temsilden ve sembolleştirmelerden köşe bucak kaçan bir yazar olarak romanlarımızı kurgularken bu tip tehlikeleri bertaraf etme kaygınız oluyor mu?

Benim için Mustafa karakteri "Türk erkeği"ni temsil etmiyor ki, Mustafa Mustafa'yı temsil ediyor. Karakterlerime hep birey olarak bakıyorum ben, herhangi bir kolektivitinin temsilcileri olarak değil. Yoksa başka kaygılar girer devreye; yazı doğallığını, samimiyetini yitirir. Yazar doğrucudavutluk yapmamalı. Karakterler üzerinden mesajlar vermiyorum ben, bir hikâye anlatıyorum, hepsi bu.

Özellikle Mahrem ve Pinhan'da iç kafiyeler, ses tekrarları ve dizeleştirilmiş ritmik anlatılar yoğun bir şekilde kullanılıyor. Dilinizin bu şiirsel tadı daha çok hangi kaynaklardan beslendi?

Dile, kelimelere, harflere âşığım ben. Kitap okur gibi sözlük okurum. Ama sadece kitaplardan değil sokaktan da beslenir dilim. Argoya da, küfre de karşı değilim. Hayatın içinde olan her kelimenin romanın da içinde olabileceğine inanıyorum.

Dillerin doğal yaşamına müdahale edilmesinden duyduğunuz rahatsızlık malum. TDK'nun sözlüklerden kelime çıkartma operasyonuna karşı, bir yazınızda “Kadınlar aleyhine üretilmiş laflarla mücadele etmenin yolu, sözlüklerden kelime çıkartmaktan değil, bu kelimeleri besleyen ataerkil ideolojiye karşı bilinç yükseltmekten geçer” diyorsunuz. Sizce bilinç yükseltmenin, dili kullanma düzeyinde alternatif müdahil yolları neler olabilir?

Dil benim için ta basından beri bir sevdadır. Bir Kabalacı mistik ya da Hurufi kadar düşkünüm harfe. Öztürkçecilik akımını açıkça eleştiriyor, kaybolan Osmanlıca kelimelerin bıraktığı boşluğu görüyorum. Dilde ve kültürde süreklilik olmalı bir toplumda, yoksa bilgi ve kültür birikimi bir kuşaktan bir kuşağa akamaz. Bizde de öyle oldu. Ben eski kelimeleri kullandığım için çok eleştiri aldım; ama kelimenin eskisi olur mu? Hepimizin elinin altında bir Osmanlıca sözlük olmalı bence. Bilmediğimiz bir kelimeye rastlayınca açıp bakacağız tabii ki; çünkü buna değer. Başka türlü nasıl gelişir insan? Ama dil konusunda bir hazırlanma var; “bildiğim kelimeler bana yeter, zorlama fazla” diyen tembel okuru da tembel yazarı da benimseyemiyorum.

Son iki romanınızı İngilizce yazdınız. Özellikle kadın çevirmenle çalışmak gibi bir tercihiniz oldu mu?

Hayır, özellikle kadın çevirmenle çalışmak diye bir tercihim olmadı. Son derece mahir erkek çevirmenlerle de çalıştım geçmişte. İngilizce yazmayı bir çoğalma, zenginleşme olarak yaşadım. Aksi takdirde devam etmezdim zaten. Bu konuda önyargılı olanlar var; ama şunu görmek lazım: bir başka dilde kendini yeniden anlamlandırmak, konumlandırmak bir yazar için başlı başına bir serüven. Edebiyat tarihinde böyle çok örnek var. Bizde maalesef ya hep ya hiç mantığı hâkim olduğundan, İngilizce yazmayı Türkçeye ihanet etmek gibi algılayanlar çıkıyor. Ben böyle algılamıyorum. Bence bu dünyada çokkimlikli, çokdilli, hatta çokdinli dahi

olmak mümkün. Başkalarının sınırlarını kendi sınırlarım olarak görmüyorum. Keza ulus-devletin sınırlarını da hayal gücümün sınırları olarak görmüyorum.

Araf romanında Gail'in de içinde bulunduğu feminist bir yapılanma örneği okuyoruz. Farklı farklı eğilimlere sahip bir grup kadının oluşturduğu bu yapılanma zaman içinde parçalanıyor. Peki Türkiye'deki kadın hareketine yönelik izlenimleriniz neler? Kadın hareketi açısından alternatif mücadele yolları neler olabilir? Aşure metaforunun hayata geçirilebilme olasılığı var mı sizce?

Aşure benim için önemli bir metafor. Aşurenin içinde onlarca ayrı malzeme vardır, hem ortak bir lezzet yaratırlar hem de kendi farklılıklarını muhafaza ederler, asimile olmazlar. Kozmopolitlik için bir metafor olarak kullandım. Tabii bir de şu var: Aşure, krem brule değildir. Öyle oturup tek başınıza yemezsiniz. Her zaman paylaşımın sembolü olmuştur aşure, başkalarıyla beraber yenir, konu komşuya, hatta çok iyi tanımadıklarına da dağıtılır. İçeriği kozmopolit, tüketimi kolektiftir. Bu anlamda da benim için önemli bir metafor.

Hayata geçirilmesine gelince, bence bu mümkün. Bir yanıyla zaten mevcut. Aşure bu toplumun içinde; önemli olan onu açığa çıkarmak, kadın hareketinin en kıymetli sloganlarından birini yerine getirmek, yani “görünmezi görünür kılmak...”